

Corina Matei*

coramatei@yahoo.com

Comice triste

Încă de prin 1993, fiind studentă în anul al treilea la Facultatea de Filosofie a Universității din București, îmi doream să particip la cercetări de teren antropologice; era efectul interesului pentru antropologia culturală pe care ni-l transmitea profesorul Gheorghiu Geană. De altfel, chiar alura dumnealui, cu jacheta de catifea tip sport și geanta sa de umăr îți sugera că tocmai s-a întors sau că urmează să plece într-o astfel de cercetare. Ne vorbea despre o inițiativă de acest fel luată în 1972, de profesorul dumnealui, Vasile V. Caramelea, în zona Muscelului. Reușise să mobilizeze și fonduri, și studenți entuziaști, pentru a aplica un chestionar UNESCO axat pe valorile satului românesc din acea vreme. Era o întreprindere aproape miraculoasă, dată fiind obtuzitatea unui regim care considerase sociologia, de pildă, o „știință burgheză”; cum să mai salvezi, în cazul ăsta, antropologia, cu o deschidere atât de vastă spre diversitatea istorică și geografică a mapamondului, în care împărțirea lui în țări socialiste și capitaliste (în curs de a se „trezi” ca să devină socialiste) nu se mai putea aplica? Ori, profesorul Caramelea reușise performanța de a-l convinge pe decanul Facultății de Filosofie din București, Tudor Bugnariu, să introducă primul curs de *Antropologie socială și culturală* de la noi. Îl numise așa, cu viziunea de a reuni două discipline în aceeași știință, ca ramură a antropologiei generale – „studiul omului ca organism și comportament”, după cum o definea Caramelea. Mai târziu, aveam să aflu de la soțul meu, care făcuse parte din echipa de studenți ai profesorului, că și proiectul său ambițios de a fixa o stație-pilot pentru asemenea cercetări, la Berevoiești, avea să sucombe sub impactul ideologiei epocii.

Anii au trecut, mi-am început cariera universitară și continuam să tânjesc după „aventura” de teren, când o auzeam pe o amică, doctorand în Antropologie (acum lucrând în altă țară), că studia o comunitate de romi nomazi, trăind alături de ei câte o săptămână-două. O întrebam doar

---

* Conferențiar universitar doctor la Universitatea „Titu Maiorescu”, București.

cum va face față impactului asupra imunității organismului, dată fiind diferența de stil de viață și de familiarizare cu germeii. Îmi răspundea cu o seninătate experimentată, străină mie: „o să mănânc și eu mai mult usturoi...”

Astfel, am reacționat cu entuziasm la inițiativa din 2010, a colegilor mei universitari de atunci,¹ de a ne lansa într-o cercetare de teren etnologică în comuna Bogați, din județul Argeș. Mai ales că doi dintre aceștia participaseră și la cea din 1972, iar studiul nostru părea să reia preocupările inițiale, întrucât viza valorile sociale, morale, politice, artistice și religioase din satul românesc de azi. Mie-mi reveneau valorile morale și visam chiar la o investigație comparativă, implicând date din cercetările lui Dimitrie Gusti, date care au avut o soartă ingrată, sub colbul indiferent al mai multor regimuri politice.

Numai că socoteala de la catedră nu s-a potrivit cu cea din „târg”: inițial, ni s-a spus că e vorba de un proiect de *grant*, au fost convocați studenții pentru a fi cooptați și instruiți în culegerea de date și ni s-a spus că vom primi fiecare câte patru milioane de lei vechi. La final, s-a dovedit că proiectul era între universitatea noastră și primăria locală, studenții dispăruseră din peisaj și în locul lor am cules datele chiar noi, cei șase lectori din echipa de nouă cadre didactice, iar plata nu am simțit-o nici până azi.

Ba mai mult, aș zice că eu am fost cea care a plătit cel mai mult, dat fiind că am plătit... cu sânge: am luat purici, care și-au dezvoltat arealul prin hainele mele, fără a fi reperați până la întoarcerea la București. De ce numai eu, dintre toți cei porniți pe teren? Pentru că eram, cred, singura nefumătoare și reprezentam pentru nedoritele insecte o „superofertă”. Îmi amintesc că am plecat la părinți pentru a petrece împreună Paștele, însă nu eram sigură dacă scăpasem de insistentele insecte cu comportament imprevizibil, așa că m-am gândit să-i previn...

„– Cred că e mai bine să vă spun de acum (mă aflam încă în grădină, cu mama) că sunt într-o situație oarecum stânjenitoare...”, am început eu, când mama a intervenit încurajatoare:

„– Dragă, să știi că, indiferent care ar fi problema ta, noi o să te susținem...”

Nu știi nici acum ce decizie existențială o fi avut ea în minte, însă am rămas cu senzația că am ratat acordul lor pentru ceva măreț... iar eu veneam cu „Aria purecelui”.

Un mare inconvenient al cercetării a fost că perioada aleasă a coincis cu săptămâna dinaintea Paștelui, astfel încât am fost nevoiți să concurăm cu cozonacii și vopsitul ouălor pentru acordarea unui răstimp de grație al interviuării sătenilor. Îmi aminteam de relatările lui Mircea Cărtărescu despre dificultatea de a interviua, tot în studenție, niște pionieri dintr-o tabără, în

---

¹ Colegi la Universitatea „Spiru Haret”, București.

cadru proiectului inițiat de un profesor de lingvistică structuralistă; copiii erau atât de traumatizați de stolul răpitor al studenților, încât fugeau ca potârnicile când îi zăreau în sala de mese, iar unii săreau pe geamul căsuțelor în care erau ținuți pentru a bifa întrebări indigeste.

În cazul nostru, localnicii dispuși să răspundă la întrebări – prin frizerie, pe la răspântii, pe prispă – erau mai degrabă bărbații decât femeile, care nu mai pridideau cu pregătirile pascale. Și mai era disponibilă o categorie: aceea a sătenilor foarte săraci, care, vorba lui Creangă, mai pregătiți ca în anul acela, ca în cel trecut și ca de când erau, nu fuseseră niciodată. În ciuda denumirii localității, care se pare că pornise cu o prosperitate interbelică datorată specializării pe servicii de pompe funebre, extinse în toată regiunea, acum avea și bogați, și săraci, într-o proporție tipică satului românesc. M-am întrebat de ce nu încercau să-și relanseze vechea afacere tradițională, din moment ce piața acestor pompe funebre se mărește peste tot.

Prima interviuată a fost o doamnă profesoară pensionară ce suferea de Alzheimer și care uita în câteva clipe ceea ce tocmai povestise, reluând aceleași istorisiri, la nesfârșit; își păstrase eleganța exprimării, amabilitatea, însă memoria îi juca feste atât de pregnant, încât eu și colega cu care pornisem la lucru ne priveam cu disperare, întrebându-ne mut dacă vom reuși să o facem să ne răspundă la cele peste 40 de întrebări ale chestionarului. Deodată, am avut o idee salvatoare, cu toate că, față de o persoană sănătoasă, ar fi fost o mare impolitețe; bazându-mă tocmai pe faptul că doamna uita aproape instantaneu ce se discuta, am ales să-i pun în cascadă întrebările și să o întrerup sistematic după fiecare răspuns care începea cu „da, dar să vă spun...”, „nu, însă, știți...”. La final, doamna profesoară a dat toate răspunsurile și s-a despărțit de noi cu aceeași amabilitate, ștergând cu buretele întreruperile mele.

După această experiență, realizând că timpul ne-ar fi insuficient pentru numărul scontat de interviuri, am decis ca eu și colega să ne descurcăm pe cont propriu, reunindu-ne la finalul zilei de lucru. Nu voi uita niciodată că era ziua de 1 aprilie, chiar ziua ei de naștere și, din această pricină, era tare supărată pentru felul precar și rural în care și-o petrecea. Până și bălegarul de pe drum părea să o afecteze, să îl ia cumva personal, pe când eu plonjam în nostalgii din vremea copilăriei petrecute în satul bunicilor și mă bucuram de primăvară.

Am certitudinea că am fost singurul membru al echipei care chiar s-a bucurat de această experiență. În plus, am rămas cu amintiri atât de pregnante, de înduioșătoare, unele chiar sfâșietoare, încât nu aș fi ratat cu niciun chip această lecție de umanizare personală. Asta și pentru că am cunoscut aspecte ale satului care mi-au dat de gândit, pe care nu ni le mai revelau, la oraș, nici știrile, nici reportajele, documentarele sau filmele artistice despre lumea rurală românească. Înainte de a apărea comedii grotești despre ea, acum șapte ani erau livrate numai informații

despre devianța rurală, de la crime și bătăi între localnici la beții, incesturi și leneși inundați de ape. Lumea rurală părea o lume de psihopați în libertate. Ori, ceea ce am întâlnit eu mi-a revelat o altă ipostază a țaranului de astăzi.

În cătunul numit Glâmbocel, am întâlnit persoane atât de sărmâne, încât m-a urmărit multă vreme o grijă difuză și neputincioasă a zilei *lor* de mâine. Problemele lor economice erau, cu toate astea, mai puțin dureroase decât anumite nedreptăți sociale care li se făcuseră, decât unele probleme morale nerezolvate, care îi făceau să lăcrimeze chiar și atunci când ofereau răspunsuri pentru datele statistice ale studiului, legate de membrii familiei, vârstă, ocupație, stare civilă. Iar ceea ce era mai trist era că pe noi ne asociau, cumva, cu niște anchetatori ai vieții lor familiale și comunitare, față de care aveau ocazia să-și spună păsul, să ceară dreptate, ca noi să transmitem undeva, mai departe, la centru, la capitală, la decidenți, la cineva care să le schimbe în bine viața de mizerie. Am transmis și noi primarului necazurile lor, pe care tot primăria li le produsese: li se tăiasă alimentarea cu apă curentă, iar școala din cătun fusese închisă, determinându-i la abandon școlar pe copiii care se deplasau greu, pe vreme rea, până la școala din comună. Am să redau „culoarea locală” a trei familii amărâte, pe care le-am descoperit în spatele unor porți strâmbе și unor curți pustii.

O familie era formată dintr-o văduvă, cu doi băieți adolescenți; unul, în pragul abandonului școlar din pricina lipsurilor, încercând să mai lucreze prin sat; mama lor mi se plângea că, de când îi murise soțul, era tratată samavolnic și i se luase și un teren moștenit de ea, iar justiția strâmbă precum gardul lor nu le făcuse dreptate și nu aveau bani pentru a merge mai departe cu procesele. Resimțeam revolta lor mocnită și neputincioasă.

La o altă familie am intrat cu senzația că dau buzna, pentru că strigam din curte și mi se răspundea să intru, dar nu venea nimeni să mă întâmpine, să-mi deschidă ușa. Nici nu avea cum: era o invalidă într-un pat, singură acasă, fiica fiind plecată la școală, iar soțul șomer și bolnav de plămâni, plecat cu treburi prin sat. Până să-mi declare vârsta, am crezut că e vorba de o pensionară și ea însăși îmi relata despre cum era mai bine pe vremea lui Ceaușescu, vreme pe care eu, chipurile, nu aveam cum să o cunosc; când mi-a spus că are 36 de ani, am rămas uimită, era cu patru ani mai mică decât mine. Mi s-a plâns de păcălelile politicianilor proaspăt votați, de faptul că nu se găsește nimic de lucru, iar fiica ei în clasa a șasea nu a învățat nici să citească titrajul filmelor pe ecran.

Cu senzația că mai rău de atât nu se poate, am bătut la următoarea poartă, unde o bătrână tăcută, cu ochi albaștri triști, m-a întâmpinat pe o prispă de pământ, iar un nepot care venise pe la ea, lucrător la Salubritate în București, a vorbit în locul ei; avusese un fiu care fusese ucis într-o

seară, în sat, cu ceva ani în urmă, de niște tineri cu relații, care nu plățiseră în justiție pentru fapta lor; nu aveau pensie și trăiau din mila altora; ea doar confirma printr-un plâns înfundat, care mi-a amintit de „Durerile înăbușite” pe care Sadoveanu le zugrăvise atât de viu, în alt secol, în alte târâmuri românești obidite.

Prin contrast, postura mea de cercetător de teren mi s-a părut frivolă și improprie; aș fi vrut să-i ajut cu ceva concret pe oamenii ăștia amărâți, care răspundeau uimitor de moral și natural la întrebările mele. Era o întrebare care suna așa: „Pentru ce anume ați fi dispus/ă să vă sacrificați viața?” – iar dintre variantele oferite în chestionar (familie, libertate, egalitate, Dumnezeu, țară, altele) ei alegeau familia, țara și pe Dumnezeu. La finalul întrebărilor, lăsam deoparte neutralitatea cercetării și încercam să-i încurajez cât puteam pe acești semeni ai mei defavorizați până la temelii casei lor de chirpici. Atunci am înțeles „pe viu”, mai bine spus, pe agonie, ce presupune conceptul de *sărăcie structurală*, acea sărăcie care se adâncește din toate părțile, din care nimeni nu se poate salva, ca un nisip mișcător al unei societăți și economii bolnave.

Am realizat atunci, coroborând datele și concluziile, că acești oameni aveau mare încredere în preotul lor, care se pare că era, într-adevăr, un preot cu har și îi susținea moral, iar credința lor le dădea speranță; aveau în atitudine o anume seninătate care, altfel, pentru orășeni sau laici călduți, ar fi părut inconstiență. Din partea autorităților locale sau centrale nu așteptau nimic bun.

La plecare, mi-am propus să nu mă mai plâng vreodată de greutatea din viața mea. După un timp, am revenit într-un cadru festiv al Primăriei, cu o comunicare publică a rezultatelor preliminare ale cercetării noastre, împărțită pe tipuri de valori și pe autori ai analizelor. În auditoriu se aflau notabilitățile comunei, profesori și elevi; aceștia din urmă, prin dezinteresul și murmurul lor permanent, mi-au amintit din nou de atitudinea copiilor evocați de Cărtărescu, ceea ce denotă că spiritul pionieresc nu pierde. De fapt, nu ei erau de blamat pentru atitudinea centrifugă evenimentului cultural de sub ochii lor proaspeți pe lume. Cei ce greșiseră fuseseră profesorii sau directorii care îi trimiseseră acolo, pentru că le era depășită capacitatea de înțelegere. Însă și răbdarea le era pusă la grea încercare, mai ales când unii vorbitori păreau a da semne de picoteală la propria citire a materialului... Asta crea o vagă impresie de tragism intelectual, ca și cum ne-ar fi transmis ultimele concentrate de înțelepciune, înaintea „marii treceri” bligiene.

A urmat o masă de cantină, în care fiecare și-a consumat cea mai scumpă ciorbă de fasole și cel mai scump copan de pui din viața sa, în valoare de patru milioane de lei per cercetător.

În ce privește analiza mea, am conchis că morala acestor săteni este fundamental creștină, că această credință religioasă este mai puternică decât era de așteptat după atâtea decenii de ateism, că familiile au fost și rămân cadrul de prezervare și de transmitere a valorilor creștine, coroborate cu un simț moral tipic țărănesc. De pildă, felul în care răspundeau despre ceea ce consideră a fi o casă frumoasă, un om frumos arăta preeminența criteriilor morale asupra celor estetice: „Un om frumos este un om gospodar”, „O casă frumoasă este o casă curată” etc.

Am mai constatat că observațiile mai vechi ale etnografului Ovidiu Papadima despre așa-numita lipsă a înclinației spre tragic, spre autoflagelare a sufletului românesc, se confirmau; acest autor nota: „Păcatul urâțește existența, dar n-o sfărâmă prin povara lui. Echilibrele statornice ale sufletului nostru sunt destul de trainic așezate, ca să reziste chinului de a-i suporta prezența.”²

Până la urmă, am accentuat asupra unei șanse, asupra singurei porțițe pe care am întrezărit-o în *educația maselor prin biserică*, prin *preoții și pastorii cu chemare*, nu doar prin carcasa tot mai sărăcită a învățământului românesc. Se tot vorbește despre vindecarea societății noastre prin refacerea domeniilor strategice, învățământul și sănătatea. Aș detalia, aș căuta mai profund, în interiorul acestei răni numită la noi „educație” și aș spune că miezul ei trebuie să fie considerat învățământul teologic, pentru că de acolo pot porni luminători ai maselor sau, dimpotrivă, lucrători ai „pustiirii” despre care vorbește Biblia. Am vizat concret soluția potențială a influențării în bine a noilor generații prin autoritatea morală a preotului *cu har*, jertfelnic, care-și ascultă chemarea divină, care păstorește turma, care este un exemplu de urmat. Însă, la final, am adăugat și umbra mea de reținere, în fața unei realități umane destul de precare, în genere: „Această posibilă soluție are avantajul major că nu presupune investiții economice, financiare, nici revizuri administrative, nici mobilizări electorale, nici remanieri politice, ci numai exercitarea *vocației*, prețioasa contribuție umană sub călăuzirea divină, acea valoare inestimabilă, greu de surprins într-un chestionar, a caracterului exemplar, a spiritualității superioare luminând oameni. Se va fi dovedind această inițiativă, oare, mai dificil de aplicat decât celelalte?”³

Pentru că localnicii se declaraseră creștini ortodocși în proporție de 98 la sută, am mai putut desprinde, din atitudinea lor față de lume și viață, o surprinzătoare trăsătură comună cu cea a ortodocșilor ruși, așa cum îi regăsim în marea literatură. Personajele lui Cehov, de pildă, manifestă un fel de defetism calm, o obișnuință în a răbda răul, cu singura consolare că se vor

---

² O. Papadima, *O viziune românească a lumii*, București, Editura Saeculum, 1995, p. 124.

³ Autocitare din capitolul „Frânturi ale «frumosului sofianic»”, publicat în urma cercetării de teren, în volumul colectiv cu titlul *Orientări valorice actuale în mediul rural românesc*, București, Editura Fundației România de Măine, 2014.

odihni de toate și că vor fi mângâiați după moarte, *numai după moarte*. Credința aceasta nu le este clintită, dar nici nu capătă putere pentru a-i ajuta să se bucure de viață, să-și schimbe drumul obidit, să facă lucruri mărețe, să „atingă steaua neatinsă”, cum spunea Don Quijote. Este ca un motor cu turație minimă, pe termen lung.

Acest lucru mi-a amintit de avertizarea apostolului Pavel, care îi descria pe oamenii sfârșitului de lume ca având „doar o formă de evlavie, dar tăgăduindu-i puterea”. Mă întreb dacă acei oameni amărâți, pe care îi am mereu în fața ochilor, ar fi putut supraviețui fără a avea credință. Dar mă întreb și cum s-ar fi schimbat viața lor dacă ar fi avut o credință puternică, dacă ar fi răzbătut cu ea prin această lume...

